

За „Под игото“ Иван Вазов получава такъв хонорар, че не му стига да си ушие кат дрехи

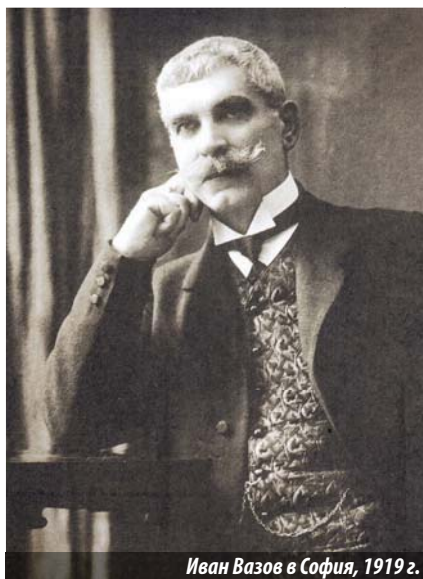
Той е Големият. Патриархът на българската литература.

Писател, общественик, публицист, белетрист, литературен критик, човек със специално отношение към културата и театъра, това е младият Иван Вазов. Вече тридесетгодишен пристига в Пловдив. Настанява се в малка стаичка на върха на Джебазтепе. Депутат е в Областното събрание и член на върховния орган на областта – Постоянния комитет. Редактор е на в. „Народен глас“, списанията „Наука“ и „Зора“.

По-късно в Пловдив си построява двуетажна къща срещу градската градина, насами центъра. Майка му Съба черпи с вишнево сладко приятелите му, а поетът кани минаващите чехкини-арфистки да им посвирят в дома. Гостуват им сопотчани, пеят руски романи и играят на пръстен. Вазов обича да играе на скамбил – игра на карти.

В Пловдив написва „Епопея на забравените“, един от високите върхове на българската поезия. Излиза и повестта „Немили-недраги“, където майсторски рисува живота на българските хъшове. Бял свят вижда и „Чичовци“. След започването на Сръбско-българската война пише стихосбирката „Сливница“ и няколко разказа, между които е „Иде ли?“.

Започват преследвания срещу русофилите. Батенберг абдикира от държавата, а Стамболов управлява диктаторски и води противоруска политика. Вазов бяга в Одрин, а после и в Цариград, където са повечето му политически съмишленици. Но политическите интриги и комбинации и тук не го отминават, и той заминава за Одеса, руската земя, която толкова обича. Пътува до Москва, Петербург, Киев. На малка одеска уличка

Иван Вазов в София, 1919 г.

Вазов написва романа „Под игото“. Когато тръгва за България през 1889 г., пътят му от Русия е през Цариград. В багажа му е и романът, който ще премине през сърцето на империята, а после и през сърцата на поколения българи. До днес. И те ще го превършат в най-четената книга.

Тази книга излиза в първите три броя на „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, през 1889 и 1890 г. Сборникът е основан и редактиран от проф. Иван Шишманов. „Под игото“ е напечатана като самостоятелно издание през 1894 г. Чиновникът от Министерството на просвещението Атанас Илиев, стар приятел на Вазов и сътрудник в същия сборник, обещава на писателя, че ще му се платят на печатна кола по 200 лева. „Двеста лева! В оная ми сиромашия! В оная нищета, в която живееха домашните ми! Това известие ме окрили. Сега трябваше да допиша романа, но аз страдах от очепол, не можех ни да пиша, ни да чета. Помолих брат си Борис, тогава гим-

нарист, да пише под моя диктовка. По този начин завърших целия роман“.

Разказват, че за „Под игото“ и следващите книги „Нова земя“, „Казаларската царица“ и „Светослав Тертер“ Иван Вазов получава такъв хонорар, че не му стига да си ушие кат дрехи. Но „Под игото“ се продава при най-авторитетния книжар Теодор Чипев на бул. „Дондуков“ в София. Тогава той е единственият издател на Вазов. Софийнци си спомнят, че писателят ходел всеки ден, за да види как върви продажбата на книгите му. Чипев брой на Вазов 20 000 златни лева за първото издание. То е илюстрирано от Мърквичка, Обербауер, Антон Митов и други известни художници. Чипев е бил на печалба единствено от този роман, защото той влиза в учебната програма на Министерството на народното просвещение.

Вазов се установява в София. Това е време, което твърде много прилича на нашето. Всички искат да се сравняват със западните мание-ри, а са по-скоро смешни. Раждат се дузина новобогаташи, благодарение на държавни търгове и доставки. От потурите и цървулите на краката скачат във фракове и се мъчат да стъпват вече по европейски. Жените на първенютата ходят на „театро“ не в театъра, а в парламента. Страхливи чиновнически душици и тогава обитават мрачни и влажни канцеларии и троят живота на гражданите. Всички са подлудели за пари. И кариера.

София е кална и неугледна, но се организират шумни и лъскави балове, за да се представят новите лъскави дрехи, съмнително да се позабавляват и да се обсъдят светските клюки. Вазов обикаля столичните улици и вижда всичко това. И в цялата тази дребнавост и пошлост не му е до пое-

зия. По това време ще изрече: „Не можем да искаме от някого онова, което няма! Нашият живот ни дава само уродливи явления. Нека го вземем такъв, какъвто си е... Бъдещето е неизвестно никому: може го да пази в тайните си крила за възвишената поезия. Настоящото може да дава живот само на сатирата. Нека бъде сатирата!“

В столицата Вазов се оженва за Атина Болярска, която е племенница на митрополит Климент. Кумове са им писателят Михалаки Георгиев и съпругата му Магдалина. Бракът им трае само петнадесет месеца. Тя е завършила лицей за благородни дeвици в Киев с медал. По спомените на Атанас Илиев от годежа им, Атина къде на шега, къде наистина попитала Вазов: „Иванчо, колко получаваш?“ А той отговорил: „500-600 лева“. А тя: „Е, ами как ще живеем с тези пари?“

След венчавката им в църквата „Св. Неделя“, живеят в дома на Вазов на ул. „Солунска“. Атина подрежда дома по съвременен киевски маниер, нарушавайки патриархалните сопотски традиции. Това не се харесва на Съба Вазова. И недоразуменията между снаха и свекърва започват да се нажежяват до бяло. Имат спорове върху приготвянето на ястията в кухнята. Атина иска да накара семейството да обядва като в Русия към 14 часа, да стоят до 22 часа вечер. Не иска да шие, въпреки, че ѝ купуват шевна машина. Не стигат претенциите на невестата и руските ѝ подредби, ами веднъж казва на Вазов: „Тоя медал е повече от всички твои писания“, става въпрос за медала, който тя донася от Русия. Вазов мисли за развод.

През един януарски ден на 1892 г. Атина излиза за нещо от къщата. Връщайки се, намира вратата заключена. Не я пускат. Вазов и Атина се разделят, но не се развеждат до края на живота на писателя.

От 1897 до 1899 г. той е министър на народното просвещение, но това настройва учителството в страната против него. Самият той не е доволен от работата си на министър и когато пада от власт кабинетът на Стоилов на 18 януари 1900 г., Вазов въздъхва с облекчение.

Патриархът на българската литература е висок, винаги с изправена фигура, въпреки и вече на години. Върви гордо. Обича да се разхожда

в градинката при градското казино, където слуша музика и пие бира. Пали цигара и макар, че доктор Сарафов му забранява тютюна, сам често му носи кутия ксантийски цигари. В градината Вазов не танцува като другите. „Не умея да танцувам и никога не съм танцувал“. Но е голям почитател на балета и при възможност гледа танца на Саломе, който най му допада на душата. Много обича и българска ръченица.

С проф. Иван Шишманов често си правят „Карловото“, така наричали преди много години сопотненци „гуляите“ до най-близкия „културен център“ Карлово. „Карловото“ на двамата приятели е „Ерменското кафенце“ срещу банята или магазинът срещу „Славянска беседа“, където Вазов пие една мастика, а Шишманов вермут.

През дървения мост класикът ни ходи до Борисовата градина. Води своето куче Хектор. Понякога се отбива в кафене „България“. Посещава изложби и театър, но излиза от залата на грозни сцени, в които душата му се изтезва. В късна възраст позадрямва в театъра, а друг път изобщо не го посещава – бои се от зарази. В Народния театър има постоянно запазено място на втория ред, вдясно на партера. Ходи на концерти, но не обича и не разбира модерната музика. Възхищава се от класическата – Хайдн, Бетховен, Менделсон. Но най-вече Хайдн.

След вечеря посещава клуба, където играе на домино, и се радва като дете, когато печели. Предлагат му да го научат и на шах – той не желае. Духовитите шегички го размиват от сърце. „Смехът от време на време ми е необходим. Той принадлежи към моята хигиена – тъкмо в моменти, когато се чувствам най-угнетен. Иначе се задушавам.“

Има дебели, надвиснали като стрехи вежди над сивите му и добри очи. Те го правят строг. Мустаците му също са посивели, но това не променя благородното му лице с правилни черти. Не му е приятно да му казват „дядо Вазов“, защото се чувства млад и с дух, който го кара все още да пише. Разказва, че трудът го спасява на стари години. И най-вече книгите. Освен литературата, чете и книги, които му помагат да знае как хората могат да запазят своята младост и

свежест до дълбока старост. Говори за смъртта. Желее да умре внезапно.

Някога е обикалял всички места в България. Обича планините и дори прозорците на кабинета му гледат към Витоша. Живее на тѳгъла на „Раковски“ и „Вълкович“. Не обича гости и приеми, шум, тѳлпи и официалности. Когато започват да организират 70-годишния му юбилей и Вазов разбира, казва пред Иван Шишманов: „Сакън, не искам!“ А друг път: „Ще ме умориш, Шишманов, с тоя юбилей“. Обича да си е в къщи по халат. Излиза всеки ден. Ходи на „Гурко“, за да се обрѳсне и чуе новините. Понякога купува разни вещи за себе си. Веднѳж отишѳл да си купи кожени рѳкавици в еврейски магазин на ул. „Лега“. Жената на търговеца му поискала пет лева за чифта, но мъжѳт ѳ се обърнал към нея: „Пет лева, пет лева! Знаеш ли кой е негова милост? Всеки ден му четеш стиховете във в. „Мир“ и се радваш... Пет лева за него!“

Вазов се страхува да не се разболее от склероза. Затова похапва яйца, мляко и зеленчуци. Сигурно тогава не е било известно, че точно яйцата водят до склероза. Става по неволя вегетарианец. Услажда му се лютивото. А най му е сладко на масата да има „сърми от зелена шума и заарска белпастърма“. „Не мога да се наям, братко. Аз съм едѳр, естелив човек“, казва на приятеля си Шишманов. Въпреки, че в късната си възраст тежи 75 кг. Харчовете му в къщи са големи. Има дълг към банка. Това не му пречи на отделна маса в „Юнион клуб“ да пие хубаво вино с Шишманов. „Малко скѳпичко ще бѳде, но няма с парите калдѳрѳм да правим я!“

Като че ли класикът Иван Вазов за нищо не съжالياва през живота си. Само за едно – че не е учил в университет. „А имах възможност, като бях емигрант в Одеса. Защо не се записах да слушам лекциите на някои професори. Време имах достатѳно. Как щях да допълня знанията си!“

Отминавайки времето, което ни е трябвало, ние все съжالياваме за нещо. Безпомощни и закѳснели сме да го върнем, за да сторим необходимото. То вече е изтекло като пясѳк между прѳстите ни. Съжалението е онова, което сме нямали сили или възможност да сторим. И в душата ни потрѳпва... ◆

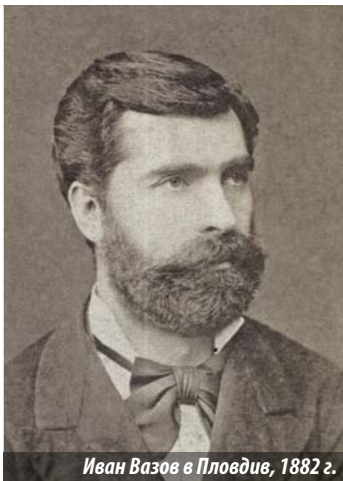

Семейна снимка в Пловдив. Прави (отляво надясно): Владимир, Вѐла, Иван, Георги, Борис, Седнали: Георги Хаджиниколов, Съба Вазова, Кирко Вазов

Ivan Vazov

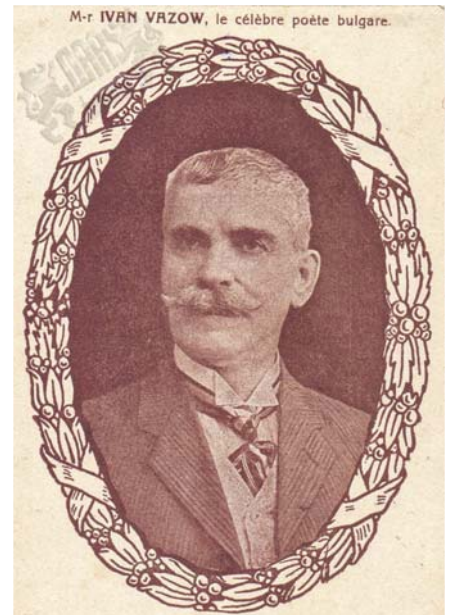
Визитната картичка на Вазов

Иван Вазов в Пловдив, 1882 г.

Иван Вазов през 1912 г.

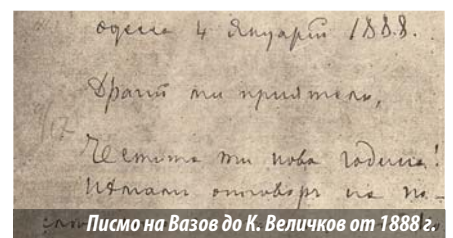
Пощенска картичка с образа на класика на българската литература

Иван Вазов и проф. Иван Шишманов с кучето Хектор през 1913 г.

Иван Вазов получил за 70-тия си юбилей сребърната лира с венец и позлатена панделка

Писмо на Вазов до К. Величков от 1888 г.

Честването на Иван Вазов в Народния театър по случай втория му юбилей през 1920 г.

Последната снимка на Вазов в Тревненския балкан през 1921 г.